

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

ІНСТИТУТ В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ПРАВА ЄС

Кваліфікаційна робота (проєкт)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент IV курсу 10-4812 група

Спеціальності: 293 Міжнародне право

Освітньо-професійної програми «Міжнародне право»

Болсун Андрій Миколайович

Керівник к.ю.н., доц. **Гладенко О.М.**

Рецензент д.ю.н., проф. **Спіцина Г.О.**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Особливості правової системи ЄС та його організаційних засад.....	6
1.1. Природа правової системи права Європейського Союзу: загальна характеристика	6
1.2. Принципи права Європейського Союзу	15
1.3. Правосуб’єктність Європейського Союзу	19
1.4. Поняття наднаціональності у праві ЄС.....	25
РОЗДІЛ 2. Сутність та роль інститутів ЄС.....	33
2.1. Рада Міністрів: склад та повноваження.....	33
2.2. Європейська комісія: склад та повноваження.....	35
2.3. Європейський Парламент: склад та повноваження.....	37
2.4. Суд Співтовариств: склад та повноваження.....	40
2.5. Європейська Рада: склад та повноваження.....	43
2.6. Європейський Центральний Банк: склад та повноваження.....	44
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Актуальні теми дослідження. Актуальність дослідження питань даної тематики зумовлюється також триваючими в Європейському Союзі реформами у зв'язку з його розширенням та обраним євроінтеграційним курсом України. Вивчення процесів становлення і розвитку інституційної системи ЄС допоможе краще і глибше зрозуміти як особливості європейської інтеграції в цілому, так і її конкретні наслідки в межах Союзу, зокрема. При реформуванні інститутів ЄС постійно спостерігались протиріччя між двома вимогами. З одного боку, необхідно було зробити діяльність інститутів більш ефективною, а з іншої – зберегти баланс між наднаціональними і міжурядовими елементами, між окремими групами країн. Ці дві проблеми постали перед „архітекторами“ Європейського Союзу ще на початку його виникнення як регіонального економічного утворення, і до сьогодні немає і не може бути однозначної відповіді на питання, яким чином і в який бік він повинен розвиватись.

В теперішній час компетенція європейських органів часто перетинається і сполучається, що призводить до дублювання функцій і негативно впливає на ефективність роботи. Компетенція достатнім чином „не розмежована ні по „горизонталі“ - між інститутами, ні по „вертикалі“ - між ЄС і державами-членами“.

Особливості інституційної системи, системи джерел права та його загальних особливостей і як унікального політико-територіального утворення привертають постійну увагу вчених і практиків. Існує велика кількість наукових праць, які містять розробки надзвичайно широкого діапазону питань про інституції співтовариств і Союзу, авторами яких є такі зарубіжні вчені як: М. Бренд, К. Вінсенці, С. Гоці, Д. Дінан, Л. Ентін, С. Кашкін, В. Кернз, Л. Крам, Н. Нугент, Д. Сиджански, Сорон Жак-Люк. А. Татам, Б. Топорнін, Д. Файхурст, Т.К. Хартлі та ін. Загалом, дослідженню актів Європейських

співтовариств та Європейського Союзу присвячено надзвичайно велику кількість праць, головним чином, зарубіжних авторів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до Стратегія розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр. (затверджено Постановою загальних борів НАПрН України від 26.03.21 р. від 12-21), тематики науково-дослідної роботи кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету «Теоретичні та практичні проблеми розвитку окремих галузей права» (номер державної реєстрації – 0124U002381). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ №199-Д/200-Д від 05.04.2024 р.).

Метою дослідження є комплексне дослідження міжнародно-правового інституту у організаційній структурі права ЄС.

Для досягнення визначеної мети дослідження було поставлено наступні завдання:

- 1) охарактеризувати природу правової системи права Європейського Союзу;
- 2) проаналізувати принципи права ЄС;
- 3) розкрити особливості правосуб'єктності ЄС;
- 4) визначити поняття наднаціональності у праві ЄС;
- 5) розкрити сутність та роль інститутів ЄС.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері права ЄС.

Предметом дослідження є міжнародно-правовий інституту у організаційній структурі права ЄС.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження виступає комплекс загально-філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема: діалектичний метод, історично-правовий, метод

індукції, аналізу, синтезу, дедуктивний, порівняльно-правовий, формально-юридичний та інші.

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження й складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЄС ТА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД

1.1. Природа правової системи права Європейського Союзу: загальна характеристика

Глобалізація суспільного життя в останні десятиліття суттєво загострила питання щодо гармонізації існуючих правових систем. Стало зрозумілим, що держави багато втрачають, якщо діють розрізнено, не дотримуючись загальних правил, які були вироблені в процесі розвитку людської цивілізації. Це багато в чому сприяло розвитку різноманітних форм об'єднань держав. Усе частіше головну роль у цих об'єднаннях починають відігравати регіональні міжнародні об'єднання найкращим прикладом чого є розвиток Європейського Союзу.

Категорія “право Європейських Співтовариств” (так само й Союзу) розуміється нами як складова частина категорії “європейське право”, що охоплює норми, що діють у сфері створення і функціонування Європейських Співтовариств. Поняття “європейське право” можна, слідом за Л.М. Ентіним, визначити як систему юридичних норм, “створюваних у зв'язку з утворенням і функціонуванням Європейських Співтовариств і Європейського Союзу і діючих і застосовуваних у межах їхньої юрисдикції на основі і відповідно до установчих договорів і загальних принципів права”.

Досить дискусійним є питання визначення сутності права Європейського Союзу, що призводить до досить неоднозначних спроб дати визначення цього феномену.

Одні автори вважають, що право ЄС - це сукупність юридичних норм, створених його інститутами, інші - що право ЄС є міжнародним правом, ще інші - таким, що має комплексний характер, тобто не може бути відокремленим від загального міжнародного права і водночас певна його

частина є формою координації, зближення та уніфікації внутрішнього права держав-учасниць, Існує також точка зору, згідно з якою право ЄС є правом *sui generis*, оскільки його не можна охарактеризувати в традиційних категоріях міжнародного та конституційного права. Це знайшло відображення у рішенні Конституційного Суду ФРН від 18 жовтня 1967 р., в якому зазначається, що Співтовариство не є державою; воно є правопорядком особливого роду, по відношенню до якого ФРН та інші держави-учасниці обмежили деякі суверенні права.

Далі викладені найбільш поширені погляди на визначення поняття “права Європейського Союзу”.

Дмитрієв та Муравйов у своєму підручнику пропонують таке визначення: “Право Європейського Союзу — це сукупність правових норм, які регулюють процеси європейської інтеграції, здійснюваної в межах Європейського Союзу”.

Досить схоже визначення ми знаходимо у підручнику професора Ентіна. Він визначив право Європейського Союзу як систему правових норм, які забезпечують розвиток європейської інтеграції та регулюючих суспільні відносини пов’язані з цим процесом.

Подібне визначення надається і у підручнику, редактором якого є відомий російський фахівець з права Європейського Союзу професор Кашкін – право Європейського Союзу це самостійна правова система, яка виникла у результаті зусиль по будівництву “єдиної Європи”.

У іншому посібнику цього автора представлено більш конкретне визначення права Європейського Союзу. Тут воно визначено як “особлива правова система, норми якої регулюють суспільні відносини, які складаються у ході інтеграційних процесів у рамках Європейських співтовариств та Європейського Союзу”.

Тобто більшість авторів знаходить прямий зв’язок між виникненням, розвитком права Європейського Союзу та інтеграційними процесами у Європі, з чим важко не погодитись.

Відносно правової сутності права Європейського Союзу найбільш точною видається думка про комплексний характер права ЄС, хоча з позицій системного аналізу воно є самостійною системою, що функціонує поряд з національними системами права, а також системою універсального міжнародного права.

Визначаючи правову природу ЄС, Європейський Суд (далі - Суд) в одному зі своїх рішень зафіксував, що “співтовариство утворює новий міжнародно-правовий порядок, на користь якого держави обмежили, хоча і в лімітованих галузях, свої суверенні права і суб'єктами якого є не тільки держави-учасниці, а й вихідці з цих країн”.

Далі, у рішенні справи “Коста проти ЕНЕЛ” Суд заявив: “На відміну від звичайних міжнародних договорів Договір ЄЕС створив свою власну самостійну систему, що із вступом Договору ЄЕС у силу стала складовою частиною правових систем держав-членів і положення якої зобов'язані застосовувати їхні суди”.

Саме тому у багатьох авторів ми знаходимо характеристику права Європейського Союзу як наднаціональне (або наддержавне) право.

Наприклад у книзі Лукашука визначається, що Європейські співтовариства є дійсно наднаціональними. Але і їхні наднаціональні повноваження обмежені визначеними областями. Поширення цих повноважень на всі сфери життя держав означало б перетворення наднаціональної організації у федеративну державу.

Треба погодитись з думкою, що такий термін, як наднаціональність, може підкреслити відмінність системи права Європейського Союзу від класичних правових систем, тобто національного та міжнародного права.

Предметом права Європейського Союзу можна визначити суспільні відносини, які воно регулює. Зміст права Європейського Союзу складається з окремих правил поведінки — юридичних норм, серед яких особливе місце займають норми-принципи.

У західній доктрині зміст права Європейського Союзу прийнято поділяти на

дві частини: інституційне і матеріальне право. Предметом конституційного права є сам Європейський Союз як інтеграційна організація, статус його керівних органів (інститутів). Наприклад, правила, що регулюють порядок формування Європейського парламенту чи юрисдикцію судів Союзу, — це норми його інституційного права. Матеріальне право — право, створюване Європейським Союзом з метою регулювання суспільних відносин, що складаються на його території між громадянами, юридичними особами, державами-членами й іншими суб'єктами. Наприклад, митне чи карне законодавство Союзу виступають джерелами його матеріального права.

Матеріальне право Європейського Союзу неоднорідне за своїм характером і включає норми різних галузей, у тому числі ті, що традиційно відносяться до процесуального права (конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, цивільне процесуальне і карно-процесуальне, аграрне і т.д.).

Система права Європейського Союзу використовує ті ж методи регулювання суспільних відносин, які характерні для сучасних держав: методи уповноваження, позитивного зобов'язання заборони; імперативний і диспозитивний методи; колізійний метод.

У той же час, як відзначає професор Кашкін, тому що формування права Європейського Союзу здійснюється шляхом інтеграції правових систем різних держав, поряд із зазначеними вище для нього характерні специфічні методи впливу — методи уніфікації і гармонізації. Метод уніфікації припускає встановлення Союзом єдиних правил поведінки, що безпосередньо регулюють суспільні відносини на всій його території. Інструментом уніфікації служать регламенти — нормативні правові акти, подібні по своїх ознаках з федеральними законами.

Метод гармонізації означає видання Союзом основ законодавства, у відповідність з яким держави-члени приводять свої внутрішні закони і підзаконні акти. За допомогою гармонізації Союз “зближує” правові системи держав-членів один з одним, але не вводить повну однаковість. Інструментом гармонізації служить директива, а в сфері карного і карно-процесуального

права — рамкове рішення.

Європейський Союз є сукупністю структур, які регулюють здійснення економічної, політичної та правової інтеграції європейських держав.

Його складовими елементами є дві європейські організації, Європейське співтовариство, Європейське співтовариство атомної енергії (Євратом), а також структури, що відповідають за спільну зовнішню політику і політику безпеки та співробітництво у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах (з 2002 р. майно та компетенція ЄОВС перейшли до ЄС). Ця складність конструкції ЄС спричинена поступовим розвитком процесів європейської інтеграції, коли до сфер, які вже охоплені правовим регулюванням міждержавних установ, додаються все нові галузі.

Деякі автори відзначають, що такий розвиток інтеграції негативно позначається на формуванні права Європейського Союзу як гомогенної системи правовим норм, оскільки кожна з цих структур діє у своєму правовому полі. Однак, гадаємо, що інтеграційні процеси з часом зітруть ці відмінності й призведуть до появи інтегрованого правового механізму впливу на різні сфери відносин, саме на такі висновки нашоюхує факт підписання Договору про Конституцію для Європи.

Якщо говорити про дію права Європейського Союзу, то воно поширюється на територію країн, що входять до складу організації Європейський Союз. Ці країни офіційно іменуються державами-членами, і їхня кількість постійно зростає:

- По-перше це країни Бенілюксу, Франція, ФРН, Італія – тобто держави-засновники, що почали в 1950-і рр. процес будівництва Союзу;
- Великобританія, Данія, Ірландія (з 1973 р.);
- Греція (з 1981 р.);
- Іспанія, Португалія (з 1986 р.);
- Австрія, Фінляндія, Швеція (з 1995 р.);
- Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Естонія (1 травня 2004 р.).

— Болгарія, Румунія (1 січня 2007 р.)

Крім того, як держави-кандидати на вступ у Європейський Союз визнані Туреччина та Хорватія. Вступ перших двох країн намічений на 2007 р.; терміни приєднання Туреччини не визначені. Але ще на початку 2003 р. керівники держав — членів Європейського Союзу на зустрічі у верхах в Афінах заявили про готовність у майбутньому прийняти до складу Союзу країни Балканського півострова.

При визначенні кола суб'єктів правової системи Європейського Союзу можна погодитись з класифікацією, яку пропонує професор Кашкін. Отже на сьогоднішній день коло суб'єктів складається з:

- громадян Союзу, у якості яких автоматично визнаються громадяни всіх його держав-членів;
- юридичні особи, що мають офіційне місцезнаходження на території Союзу, у тому числі “європейські” юридичні особи (організації, засновані відповідно до законодавства Союзу);
- Держав-членів Союзу та їх компетентних органів (уряди, парламенти, національні суди, прокуратури і т.д.);
- Європейського Союзу у цілому та його структурних підрозділів.

В якості суб'єктів права Європейського Союзу також можуть виступати треті країни (держави, що не входять до складу Союзу), іноземні громадяни, апатриди (особи без громадянства) і іноземні юридичні особи, що проживають, або знаходяться чи здійснюють свою діяльність у межах Союзу. Дотримання норм права Європейського Союзу обов'язково для усіх, хто знаходиться на його території (тобто на території кожного з держав-членів). В окремих випадках подібний обов'язок поширюється і на іноземців, що знаходяться за межами Союзу (наприклад, дотримання умов, необхідних для одержання шенгенської візи).

Право Європейського Союзу поділяється на первинне та вторинне. До первинного права Європейського Союзу належать норми міжнародних угод,

які становлять правову основу для функціонування усіх структур, що формують Європейський Союз.

Вторинне право Європейського Союзу являє собою складнішу підсистему норм. До нього відносять норми, які закріплено в актах органів Європейського Союзу, а також у міжнародних угодах, що уклали між собою європейські співтовариства та інші суб'єкти міжнародного права.

Вторинне право Європейського Союзу не повинно суперечити первинному праву ЄС, яке є основою правопорядку Європейського Союзу.

Система права Європейського Союзу ще проходить етап свого становлення.

Але вже зараз можна виділити такі окремі складові, як галузі та інститути.

До галузей права Європейського Союзу належать: сукупність правових норм, які визначають правове становище Європейського Союзу, правове регулювання внутрішнього ринку; торговельне та комерційне право, право конкуренції, право охорони навколишнього середовища; право щодо державних замовлень; трудове право, право зовнішніх зносин тощо.

Що стосується інститутів права Європейського Союзу у загальнотеоретичному плані, то можна говорити про їх два види. По-перше, це інститути, що є загальними для всієї системи права Європейського Союзу. До них належать визнання, правонаступництво, відповідальність. Крім того у кожній галузі права Європейського Союзу формуються свої інститути. У межах правового регулювання внутрішнього ринку ЄС існують такі інститути, як свобода пересування товарів, вільний рух людей, свобода економічної діяльності і надання послуг, вільний рух капіталів.

Право конкуренції складається з інституту забезпечення рівних можливостей для суб'єктів підприємницької діяльності на ринку ЄС та інституту державної допомоги.

У галузі торговельного та комерційного права формуються такі інститути, як право компаній, право на промислову та інтелектуальну власність, банківське право, страхове право тощо.

Законодавство ЄС щодо захисту довкілля складається з окремих груп норм, які

регулюють охорону живої природи, питання боротьби із забрудненням повітря та шумом, обмеження хімічного забруднення та утилізація відходів, питання боротьби за чистоту води тощо.

У рамках права ЄС щодо державних замовлень є групи норм, що регулюють діяльність державних та комунальних установ у сферах виконання робіт, поставок та надання послуг.

Право зовнішніх зносин ЄС охоплює такі нормативні масиви, як договірне право ЄС та дипломатичне право ЄС.

До вищезгаданих галузей права ЄС треба віднести також групи норм, що регулюють європейську інтеграцію у сфері мирного використання атомної енергії, виробництва та продажу вугілля та сталі. У цих сферах так званої секторної інтеграції склалися та діють окремі нормативні масиви у рамках ЄОВС та Євроатома.

Характеристика системи права ЄС буде неповною, якщо не звернути уваги на таку її особливість: ці галузі та інститути права ЄС, як правило, не охоплюють повністю правовідносини у тій чи іншій сфері правового регулювання, а лише доповнюють відповідні галузі національного права держав-членів. Винятком з цього правила є такі галузі: норми, що визначають правовий стан ЄС, право конкуренції та право зовнішніх зносин ЄС.

Правова система Європейського Союзу є багатомовною. Оскільки її норми здатні наділяти правами й обов'язками безпосередньо громадян, останні повинні мати можливість читати і розуміти джерела цих норм на своїх рідних мовах.

У цьому зв'язку ще в 1950-і рр. було визначено, що офіційними мовами Союзу покликані служити державні мови всіх країн-учасниць. Після 1 травня 2004 р. у Союзу 20 офіційних мов: англійська, угорська, датська, грецька, іспанська, італійська, латвійська, литовська, мальтійська, німецька, нідерландська, польська, португальська, словацька, словенська, фінська, французька, чеська, шведська, естонська. Договір про Європейський Союз і інші установчі документи також мають офіційний текст ірландською мовою. Головним

друкованим органом Союзу (аналогом нашого Офіційного вісника Відомостей Верховної Ради та Урядового кур'єра) служить Офіційний журнал Європейського Союзу, видаваний на 20 мовах. Номера Офіційного журналу виходять у в міру необхідності, як правило, щодня. Іноді в один день з'являються відразу кілька номерів Офіційного журналу.

Офіційний журнал Європейського Союзу видається на всіх 20 мовах, а тексти правових актів, у ньому опублікованих, мають однакову юридичну чинність (є автентичними). У випадку розбіжностей між різними мовними версіями того самого документа суди Союзу виробляють “синтетичне” тлумачення, що ґрунтується на зіставленні один з одним текстів кількома мовами (не віддаючи пріоритет якому-небудь одному).

Існує дві серії Офіційного журналу. У серії “L” — “Законодавство” публікуються регламенти, директиви, рамкові рішення й інші юридично обов'язкові акти, а в серії “C” — “Повідомлення”, містяться законопроекти, резолютивні частини рішень судів Союзу й інші документи офіційного характеру.

У судах Європейського Союзу справи можуть розглядатися на кожній з 20 вищеперелічених мов (плюс ірландська). Рішення відповідно виносяться на одній з цих мов, але потім офіційно переводиться на інші.

Рішення судів публікуються в спеціальному Збірнику судової практики, що виходить у світ регулярно на всіх офіційних мовах.

У зв'язку з розвитком інформаційних технологій були створені офіційні комп'ютеризовані бази дані законодавства Союзу, головною з яких є CELEX (вона є платною). На безкоштовній основі документація Європейського Союзу може бути отримана з його офіційної сторінки в мережі Інтернет <http://europa.eu.int> шляхом звернення в базу даних Відомства офіційних публікацій (Eur-Lex).

Основними характерними рисами права ЄС, що відрізняють цю систему права від інших двох, є його пріоритет щодо національного права країн—членів ЄС та пряма дія норм права ЄС у їх національних правопорядках.

1.2. Принципи права Європейського Союзу

Принцип (лат. *principium* — основа, початок) — основне, вихідне керівне положення. Такі положення мають у будь-яких правових системах, включаючи право Європейського Союзу.

Дуже важливо відзначити, що у праві Європейського Союзу існує своя власна, властива йому сукупність принципів. Деякі з них подібні з принципами інших правових систем (внутрішньодержавного і міжнародного права), а деякі мають оригінальну природу.

Вважаємо можливим погодитись з представленою професором Кашкінім класифікацією принципів права Європейського Союзу.

Загальну сукупність принципів права Європейського Союзу можна розділити на кілька груп, що розрізняються своїм призначенням і сферою дії:

- принципи верховенства і прямої дії права Європейського Союзу, що визначають його співвідношення з правовими системами держав-членів;
- загальні принципи права — вихідні початки правового регулювання, що діють у всіх сферах ведення Союзу і властиві також іншим демократичним правовим системам;
- спеціальні принципи права Європейського Союзу, що мають силу в рамках окремих чи галузей сфер його правового регулювання;
- принципи діяльності Європейського Союзу, що визначають порядок реалізації Союзом наявної в нього компетенції.

У контексті тематики співвідношення принципів права Європейського Союзу з загальними принципами міжнародного права нас у представленій класифікації особливо цікавить саме група загальних принципів права Європейського Союзу. Це пояснюється тим, що інші групи принципів стосуються організаційної діяльності Союзу, відношенням з державами-членами і тому вони є спеціальними та більш специфічними по відношенню до загальних принципів міжнародного права, тобто таке порівняння не буде

рівнозначним.

До того ж установчий договори чітко вказують, що загальні принципи права ЄС утворюють положення Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод і демократичні принципи, що містяться в конституційних актах держав-членів і властиві правовій державі. У той же час принципи, що регулюють взаємодію права Співтовариств і держав-членів, утворюють не загальні фундаментальні принципи права, а складову частину правового надбання Співтовариств (*acquis communautaire*) і в якості таких носять обов'язковий характер .

Загальні принципи права виражають основні цінності, якими Союз повинен керуватися у своїй правотворчій і правовиконавчій діяльності.

Як загальні принципи права Співтовариства вони були сформульовані в рішеннях Суду Європейських співтовариств. Останній, у свою чергу, відштовхувався від принципів, вироблених у правових системах держав-членів (починаючи з римського права), а також у міжнародному публічному праві.

Наприклад, неодноразові рішення Суду ЄС підтверджують, що загальний принцип міжнародного права, а саме “договори повинні виконуватись” у межах права Європейського Союзу, має дотримуватись. Крім того Суд також підтвердив обов'язковість для Європейських Співтовариств резолюцій, винесених інститутами, створеними на основі договорів про асоціації, в яких ці Співтовариства є однією із сторін (за умови, що установчі акти згаданих асоціацій передбачають таку обов'язковість).

В різні роки Судом ЄС як загальні принципи були проголошені:

— обов'язковість дотримання основних прав особистості і самих цих прав (наприклад, дотримання права власності як загальний принцип права Співтовариства). Таким шляхом Суд заповнював пробіл в установчих договорах, що і в першій, і в діючій редакції не містять повноцінного “білля про права” щодо:

— процесуальних прав і гарантій стосовно до справ, розглянутих

наднаціональними інститутами (наприклад, при накладенні Комісією штрафів на підприємства, що порушують законодавство ЄС про конкуренцію): права на захист, конфіденційність спілкування з адвокатом, права бути заслуханим і ін.;

— принципу правової визначеності, чи правової безпеки, відповідно до якого законодавство ЄС повинне бути ясным і передбачуваним для всіх суб'єктів. Даний принцип, зокрема, не дозволяє надавати зворотну силу мірам, що погіршують положення осіб у порівнянні з діючим правовим регулюванням.

У системі міжнародного публічного права вищу юридичну силу мають основні (загальновизнані) принципи, що прийнятий розглядати в якості *jus cogens* (імперативні норми). У цьому зв'язку, як представляється, загальновизнані принципи міжнародного права, а також положення головних міжнародних договорів універсального характеру (насамперед, Статуту ООН) повинні мати пріоритет над нормами права Союзу.

Якщо проаналізувати тексти установчих договорів на предмет закріплення загальних принципів міжнародного права, то вже у преамбулі Договору про заснування Європейського Співтовариства ми знаходимо намір “підтвердити солідарність, що єднає Європу та заморські країни та бажаючи забезпечити їхній процвітання розвиток їх добробуту, згідно з принципами Статуту Організації Сполучених Націй”.

Далі, у статті 6 Договору про Європейський Союз загальними принципами Союзу визнані спільні принципи всіх держав-членів – свобода, демократія, шанування прав людини та засадничих свобод, верховенство права (правова держава). Однією з цілей спільної зовнішньої політики і політики безпеки Союзу виступає збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів загальновизнаного для Європи Статуту ООН, так само як і принципами Гельсінського Заключного акта і цілями Паризької Хартії, включаючи ті, котрі відносяться до зовнішніх границь (ст. 11 Договору про Європейський Союз).

У статті 3 Конституції “Цінності Союзу” вказано, що Союз ґрунтується на таких цінностях: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага прав людини. Ці цінності є спільними для усіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, толерантність, справедливість, солідарність та недискримінація і рівність чоловіків та жінок. Крім того, відносно ролі принципів міжнародного права у системі права ЄС говориться у частині 4 ст. 3 “Цілі Союзу” Конституції ЄС. Визначено, що у відносинах з іншими країнами Союз робить власний внесок у збереження миру, безпеки та стабільного розвитку на Землі, солідарності та взаємоповаги між народами, вільної і справедливої торгівлі, подолання бідності і захист прав людини, особливо прав дітей, а також суворе дотримання і розвиток міжнародного права, зокрема, дотримання принципів Статуту ООН.

Можна зробити висновок, що Європейський Союз включив у свою правову систему всі загальні принципи міжнародного публічного права, хоча треба визначити, що деякі з них в силу специфіки самого Союзу були модифіковані для того, щоб ефективно виконуватися у такій специфічній системі, як право Європейського Союзу. До того ж важливо додати, що фундаментальні загальні принципи права Співтовариств не встановлюються, а лише підтверджуються в якості таких установчими актами і рішеннями Суду ЄС.

1.3. Правосуб'єктність Європейського Союзу

Як у міжнародному публічному, так і в праві Європейського Союзу до сих пір є актуальним питання правосуб'єктності такої специфічної організації як Європейський Союз. Окремо цікавить нас питання існування у Союзі саме міжнародної правосуб'єктності, тобто чи може Союз бути повноправним учасником міжнародних відносин нарівні з державами.

Визнається, що юридична (або корпоративна) особа — це термін, який вживається для позначення інших, на відміну від фізичних осіб, суб'єктів права, а саме: зареєстрованих компаній, об'єднань і товариств. Правосуб'єктність їм надається для того, щоб вони мали можливість придбавати товари та розпоряджатися ними, а також діяти в цілях, задля яких були створені.

Підтримуючи думку, що Європейський Союз є міжнародною організацією, необхідно зазначити, що міжнародні організації створюються на основі багатостороннього міждержавного договору, який відіграє роль конститутивного акта. Він встановлює особливі, відмінні від держав - членів, цілі і завдання організації, її функції, компетенцію, порядок взаємовідносин між організацією та державами - членами. Саме на підставі договору і встановлюється обсяг міжнародної правосуб'єктності організації.

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що Комісія міжнародного права ООН визначила критерії правосуб'єктності міжнародної організації. Одним з них, зокрема, є здатність укладати міжнародні договори, що регулюється міжнародним правом. (До цих критеріїв, звичайно, входять елементи активного і пасивного права посольства, а також можливість користуватися привілеями та імунітетами відповідно до міжнародного права).

Статут ООН встановив, що Організація користується на території кожного зі своїх членів такою правоздатністю, що може виявитися необхідною для виконання її функцій (ст. 104). Однак це не означало заперечення міжнародної право- і дієздатності, що також необхідні для виконання функцій організації.

Тому необхідно погодитись з Лукашукі І.І., що право укладати міжнародні договори є практично найпереконливішою ознакою наявності в організації міжнародної правосуб'єктності, оскільки, якщо в тих чи інших межах не визнавати за міжнародною організацією правосуб'єктності, то вона не вправі укладати і здійснювати міжнародні договори.

У самому загальному виді положення, що підтверджує право Співтовариств укладати міжнародні угоди, сформульоване у згаданій вище ст. 300 Договору про ЄС і треба вказати, що приведені положення викликало досить гостру дискусію і породило різні точки зору. Держави-члени ЄС відстоювали обмежувальне тлумачення статті. Вони вважали, що міжнародні переговори і укладання угод Співтовариством можуть мати місце лише в тих випадках, коли на це міститься пряма вказівка в установчому договорі (наприклад, підписання торгових угод по ст. 133 чи угод про асоціацію по ст. 310).

У протигагу цьому, Комісія наполягала на розширювальному розумінні ст. 300, посилаючись на концепцію рівнобіжних повноважень. Відповідно до цієї статті передача у відання Співтовариств суверенних прав і наявність виняткової компетенції припускають здійснення Співтовариством своїх прерогатив не тільки усередині ЄС, але й у сфері зовнішніх зносин. Дискусіям, що продовжувалася майже двадцять років підвів підсумок Суд ЄС. У рішенні в справі Комісія проти Ради (ERTA) від 31 березня 1971 р. Суд ЄС, використовуючи доктрину повноважень, прийшов до висновку, що інститути Співтовариств мають усі повноваження, необхідні для здійснення місії, покладеної на них установчими договорами. Відповідно, за загальним правилом, усякий раз, коли угода з третіми державами представляється необхідною для реалізації “внутрішньої” компетенції ЄС, інститути Співтовариства наділяються повноваженнями по укладанню таких угод. Більш того, з моменту вступу в силу цих загальних норм, а вони можуть регулювати практично всі сфери, віднесені до виняткового ведення Співтовариств, тільки Співтовариство може приймати на себе і виконувати договірні зобов'язання у

відношенні третіх держав, що торкаються сфери застосування права Співтовариств.

Два висновки, що мали особливо велике значення для визначення засад і меж міжнародної правосуб'єктності Співтовариств, впливали з цього рішення. По-перше Співтовариства володіють у сфері зовнішніх зносин повноваженнями на укладання міжнародних договорів, якщо вони є як би продовженням внутрішньої компетенції Співтовариств (концепція паралелізму). По-друге, виключення з цієї сфери держав-членів обумовлюється не самим фактом підписання договору, а введенням у дію загальної норми, що регулює відповідні правовідносини до створення останньої зберігається як би змішана компетенція.

Трохи інакше обстоїть справа, коли мова йде про угоди, що укладаються в рамках другої і третьої опор. Розходження стосуються в даному випадку не тільки процесуальних аспектів. За загальним правилом, положення, що діють у рамках другої і третьої опор, не мають прямої дії і за загальним правилом, на них не поширюється обов'язкова юрисдикція Суду ЄС. Це положення призвело до того, що, на думку ряду дослідників, такого роду угоди, що укладаються в рамках Європейського Союзу варто розглядати, насамперед, як угоди, що укладаються державами-членами Союзу. Відповідно, саме держави-члени Європейського Союзу виступають стороною в договорі і суб'єктами породжуваних цим договором правовідносин. На їхню думку, держави-члени діють колективно в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки чи в рамках третьої опори, залишаючись єдиними справжніми співрозмовниками в міжнародному праві, що виключають Союз, в якості автономного суб'єкта. Проте, незважаючи на визначені розходження процедурного характеру, угоди з третіми державами чи міжнародними організаціями, що укладаються Європейськими Співтовариствами в рамках другої чи третьої опор, по своїм сутнісним характеристикам не дуже відрізняються друг від друга. Вони накладають зобов'язання і на інститути Європейського Союзу, тобто, фактично на Союз і Співтовариства в цілому, і

на держави-члени.

Більшість авторів визначають існування міжнародної правосуб'єктності за Європейськими співтовариствами й при деяких застереженнях за Європейським Союзом.

По переконанню професора Лукашука всі організації мають спеціальну правосуб'єктність, що звичайно прямо обмовляється в їхніх установчих актах. Гадаємо, що за цим же правилом можливо знайти загальну, міжнародну правосуб'єктність.

Вважаємо, що підтвердити цю думку можна провівши аналіз установчих договорів Європейського Союзу. Найбільш широке формулювання міжнародної правосуб'єктності співтовариств міститься в Договорі про ЄОВС, що не тільки установ, що “Об'єднання є юридичною особою”, але і закріпив загальний принцип, відповідно до якого “у міжнародних відношеннях Об'єднання має правоздатність, необхідну для здійснення своїх функцій і досягнення цілей”. Далі, у Договорі про ЄОВС говорилося про те, що в кожному з держав-членів об'єднання має найбільшу правоздатність, наданої юридичним особам у цій державі. Об'єднання може, зокрема, здобувати чи відчужувати спонукуване і нерухоме майно і виступати стороною в суді (ст. 6).

Римські договори 1957 р. практично повторили положення Договору про ЄОВС. У статті 281 Договору про міститься той самий текст: “Співтовариство користується правами юридичної особи”. Схожим шляхом визначені межі правоздатності співтовариств: “У кожній з держав-членів Співтовариство володіє самою широкою правоздатністю, визнаною національними законодавствами за юридичними особами; воно, зокрема, може здобувати і відчужувати спонукуване і нерухоме майно і виступати стороною в судочинстві” (ст. 282). Але чіткого і категоричного положення про те, що правоздатність Співтовариства дозволяє йому здійснювати усі функції, необхідні для досягнення цілей, що постають перед ним, у Римських договорах немає. Звичайно, коли з'являється потреба в обґрунтуванні і

підтвердженні більш загального підходу, приводяться додаткові посилання на ряд статей, зокрема, на статтю про спільну торгову політику (ст. 131 і 133 Договору про ЄЕС), про асоційоване членство (ст. 310 того ж Договору).

В установчих договорах був визначений такий обсяг правоздатності, що у принципі не уступає обсягу правоздатності юридичних осіб по національному законодавству, особливо в області майнових відносин. У Маастрихтському договорі такий підхід одержав надалі свій розвиток - цивільно-правова сторона правоздатності співтовариств була висунута на передній план. У Договорі встановлено, що договірна відповідальність співтовариств визначається законом, застосовним до конкретного контракту. “У випадку позадоговірної відповідальності Співтовариство відповідно до загальних принципів права, що діють у всіх державах-членах, відшкодовує збиток, нанесений його інститутами чи службовцями при виконанні ними своїх обов'язків” (ст. 288).

Маастрихтський договір не вніс ніяких змін у статус співтовариств. Вони залишилися суб'єктами міжнародного права. На відміну від них Європейський союз не має міжнародну правоздатність. Визначаючи його задачі, держави-члени відзначили в Маастрихтському договорі тільки необхідність “сприяти твердженню його індивідуальності на міжнародній арені, особливо шляхом здійснення спільної зовнішньої політики і спільної політики безпеки, включаючи можливе оформлення надалі спільної оборонної політики, що могла б привести згодом до створення спільних сил оборони” (ст. 2).

Правоздатність співтовариств у сфері міжнародного права, що виявляється у відносинах із третіми державами і міжнародними організаціями, визначається, з одного боку, тими параметрами, що закладені в установчих договорах і інших правових актах, їх що змінюють і доповнюють. Саме в цих документах встановлене коло повноважень співтовариств у сфері міжнародних відносин. Причому зроблено це державами-членами, які (і тільки вони) вправі розширювати чи звужувати це коло. Самі співтовариства не можуть вносити ніяких змін у зміст і межі своєї міжнародної правоздатності. Вони не вправі ні

розширювати, ні скорочувати цю правоздатність. Тим самим визначається одне з істотних відмінностей співтовариств від держави як у теоретичному, так і в практичному змісті.

З іншого боку, міжнародна правоздатність співтовариств підтверджується чи відкидається їхніми партнерами — третіми державами й іншими міжнародними організаціями. Вони визнають міжнародно-правову здатність співтовариств насамперед шляхом укладення з ними міжнародних договорів, переносячи таким чином на співтовариства загально визнані норми міждержавних відносин. Таке визнання виявляється в обміні дипломатичними представниками, проведенні переговорів, висновку міжнародних договорів. Зокрема, діяльність співтовариств на міжнародній арені регламентується договорами, що стосуються ГАТТ, Європейської зони відкритої торгівлі, режиму морського простору й ін. Особливу групу складають договори співтовариств із колом держав про асоціацію.

Єдність ЄС як утворення виявляється також у тому, що коли лише частина членів Євросоюзу бере участь у міжнародній організації або конференції, вони зобов'язані представляти та захищати спільні інтереси членів цього об'єднання. У такому разі спільна позиція держав-членів у міжнародній організації викладається представником держави, що головує в Раді.

Зі створенням Європейського Союзу і формуванням спільної зовнішньої політики і політики безпеки виникли визначені розходження в здійсненні зовнішньополітичних функцій між Співтовариствами і Союзом, зокрема, у тім, що стосується його другої, та третьої опор. Відповідно, стосовно до Європейських співтовариств здійснення повноважень, зв'язаних з міжнародною правосуб'єктністю, трохи відрізняється від того положення, що має місце в рамках другої і третьої опор.

У висновку необхідно зазначити, що Європейський Союз формально статусом юридичної особи все ж таки не володіє. Аналіз установчих нормативно-правових актів дає можливість зробити висновок про те, що, надавши цьому об'єднанню повноваження регламентувати спільну зовнішню політику

держав-членів, вони юридично чітко не визначили його міжнародну правоздатність. Проте, як свідчить практика, Євросоюз фактично має певну правосуб'єктність, якщо взяти до уваги хоча б ту обставину, що Комісія та інші його інститути поширюють свої повноваження на всі три Європейські Співтовариства, які, в свою чергу, мають відповідну міжнародну правосуб'єктність, не кажучи вже про держави - члени Євросоюзу. Тому, використовуючи норми і принципи міжнародного права, вони беруть участь у міжнародних переговорах, діяльності міжнародних організацій, а у разі доцільності, передбаченої положеннями Договору про Європейський Союз, можуть виступати від імені цього інтегрованого об'єднання. Крім того, у багатьох державах та міжнародних організаціях діють представництва Комісії, а остання є інститутом, єдиним як для Європейських Співтовариств, так і для Євросоюзу.

1.4. Поняття наднаціональності у праві ЄС

Маастрихтський договір підтвердив той факт, що подальше просування шляхом інтеграції неможливо без розширення кола питань, розв'язуваних на рівні ЄС, без посилення ролі інститутів Європейського союзу. Це, в свою чергу, знову поставило на порядок денний питання не тільки про правову природу ЄС, про характер його владних повноважень, а й про те - чи дійсно Європейський Союз є наднаціональною організацією й що взагалі становить зміст поняття «наднаціональність»?

Наднаціональність як правова категорія є предметом жвавої полеміки. Існують різні групи дослідників, що приймають ту або іншу концепцію, але загальноприйнятої теорії наднаціональності не існує. Якоюсь мірою ці розбіжності спричинені, з одного боку, нечіткістю й неоднозначністю терміну «наднаціональність» у тих небагатьох документах, де він вживається, з іншого боку - у розбіжності методологічних прийомів, які використовуються при його

вивченні.

Серед юристів-міжнародників, які досліджують проблеми наднаціональності, існують різні думки, від однозначного прийняття до повного заперечення її існування. У зарубіжній літературі поняття "наднаціональність" знаходиться в центрі живої дискусії відразу після утворення ЄОВС. Ще на початку 50-х років американський юрист І.Кунц визначальною в наднаціональності вважав передачу державами-членами частини своїх суверенних повноважень міжнародній організації й наділення її відповідною компетенцією для їх реалізації. На його думку, міжнародне право загалом повинно бути наднаціональним. Воно не може бути правом між державами, а тільки над державами. Його співвітчизник П.Хэй головним критерієм для визначення наднаціональності вважав автономний характер міжнародної організації. Щодо ЄЕС він стверджував, що незалежність Комісії являється головною характеристикою наднаціональної природи Співтовариства. Французький дослідник П.Реутер головним елементом у наднаціональності визначав спосіб прийняття рішень в органах міжнародних організацій: "Прийняття рішень більшістю голосів дозволяє говорити про наднаціональний характер міжнародного органу".

П. Пескатор для визначення наднаціональності пропонував сукупність наступних критеріїв:

- визнання спільності інтересів;
- існування ефективної влади, що слугує цим інтересам;
- автономний характер влади.

В свою чергу К. фон Ліндайнер-Вільдау вважає, що наднаціональна організація повинна мати такі ознаки: - інститути організації повинні формуватися з міжнародних чиновників, що не мають імперативних мандатів від своїх урядів; - усі рішення в інститутах приймаються більшістю голосів; - акти, прийняті організацією, мають юридичну силу стосовно держав-членів і пряму дію на їхній території. Як правило, з невеликими варіаціями ці ознаки перераховують Г. Шермерз, Д. Пещення, Дж. Брідж та інші.

В українській науці міжнародного права також немає єдиного розуміння наднаціональності. Як вважає Е.А. Шибаєва, питання про наднаціональність міжнародної організації - це питання про співвідношення суверенітету держав-членів з повноваженнями створеного ними внутрішньо-організаційного механізму. Вступ держав до міжнародної організації вимагає добровільну з їх боку передачу даній організації своїх суверенних прав. Ступінь делегування становить, на думку ученого, сутність інституту наднаціональності.

А.С.Фещенко визначає наднаціональність у такий спосіб: "Наднаціональність - сукупність повноважень, якими держави наділяють певний міжнародний орган для цілеспрямованого регулювання їхніх взаємин, причому ці повноваження мають пріоритетний характер стосовно відповідної компетенції держав-членів, включаючи можливість прийняття обов'язкових для них рішень".

А.І.Талалаєв виділяє наступні основні ознаки організації наднаціонального характеру:

- право органа даної організації зобов'язувати своїх членів без їхньої згоди шляхом прийняття обов'язкових рішень більшістю голосів;
- право своїми рішеннями зобов'язувати й уповноважувати фізичних і юридичних осіб, а також державні органи безпосередньо, без трансформації цих рішень у внутрішнє право держав;
- наділення органів, що складаються з міжнародних чиновників, правом приймати рішення, зазначені в пунктах 1 і 2;
- право органа й організації на втручання у важливі питання, що відносяться до внутрішньої компетенції держави.

Е.Т. Усенко, відзначаючи важливість формальних ознак, що відрізняють наднаціональну організацію від класичних міжнародних організацій, вказує також на те, що ще важливіше враховувати суть принципу наднаціональності, а не тільки форми його вияву. Остання ж, на його думку, виявляється в тому, що "...організація у своїй діяльності повинна виходити не з національних

інтересів держав, а з інтересів співтовариства в цілому". Аналогічної думки дотримуються М.Л. Костенко й Н.В. Лавренова, вважаючи, що основною характеристикою наднаціональності є пріоритет компетенції міжнародної організації щодо компетенції її членів у певних галузях.

Багато юристів, взагалі не визнають можливості існування міжнародних організацій наддержавного характеру й вважають, що, наприклад, ЄС є класичною міжнародною організацією, яка наділена деякими специфічними рисами, проте вони не дозволяють говорити про її особливу правову природу. Ю.М. Юмашев вважає, що "...ні автономний правопорядок, ні інші відмінні риси не дозволяють кваліфікувати ЄС ні як наднаціональну організацію, а ні як державне об'єднання федеративного типу". Така поляризація поглядів на принцип наднаціональності може бути пояснена з огляду на особливості його виникнення. Як правило, те або інше соціальне явище перш, ніж отримає формальне юридичне визначення, досить тривалий час може існувати без усякого термінологічного позначення. Саме така ситуація склалась наприклад, з поняттям суверенітету. Сам термін "суверенітет" був введений у науковий обіг лише наприкінці XVI століття Ж. Боденом, але навряд чи це свідчить, що існуючі до цього держави не мали суверенітету. Інша ситуація склалась з поняттям наднаціональності. Його стали вживати в політичних, а потім і в міжнародно-правових документах, починаючи з кінця 40-х років нашого сторіччя, коли об'єктивно цьому поняттю ще ніщо не відповідало, а автори текстів цих документів мали різне уявлення про термін, який вживали.

Вперше в офіційному документі про наднаціональність було згадано в 1948 році в резолюції Європейського конгресу, у якому брали участь багато видатних діячів Західної Європи. У тій її частині, що була присвячена питанням створення Верховного Європейського Суду, йшлося: "Для гарантії прав людини необхідно створити наднаціональний орган, який буде здійснювати судову компетенцію". Далі в документі підкреслювалося, що утворення Європейської федерації припускає створення такої інстанції, яка буде наддержавною, і в яку будуть мати доступ як юридичні, так і фізичні

особи. А. Марко у виступі на Конгресі особливо наголосив, що наднаціональний характер Суду можна забезпечити, лише виключивши будь-який політичний вплив на Суд з боку держав. Як бачимо, квінтесенцією розуміння наднаціональності в даній резолюції стало положення про те, що міжнародна організація повинна бути ієрархічно вище держав.

Наступним за часом, іде згадування терміна наднаціональність у декларації Р.Шумана від 9 травня 1950 року, пояснення якої він дав через дев'ять років на Національних зборах Франції: "Основне в нашій пропозиції -створити над державами наддержавну владу, загальну для всіх країн-членів, владу, що є вираженням солідарності між країнами, у якій відбувається часткове злиття їхніх національних суверенітетів. Наднаціональна влада в прийнятті рішень буде незалежною як від держав, так і від приватних інтересів". Безпосереднім результатом цієї декларації стало вживання терміна наднаціональність у ст. 9 Паризького договору про утворення ЄОВС. У ній мова йшла про наднаціональний характер функцій чиновників Верховного органу ЄОВС.

Далі про наднаціональність згадується в Договорі про утворення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС) від 27 травня 1952 року. У преамбулі цього документа йдеться: "Сьогоденним договором Високі договірні сторони засновують ЄОС наднаціонального характеру, що наділене загальними інститутами, збройними силами й бюджетом".

І, нарешті, термін "наднаціональність" зустрічається ще раз у проекті Договору про утворення Європейського політичного співтовариства (ЄПС), підготовленого в 1952 році Парламентською Асамблеєю ЄОВС. У ньому, зокрема, йшлося: "Цим договором засновується Європейське співтовариство наднаціонального характеру. Співтовариство засноване на союзі народів Європи, повазі їхньої індивідуальності, рівності їхніх прав і обов'язків".

Порівняння текстів трьох договорів виявляє розходження у вживанні терміна "наднаціональність". У Паризькому договорі про ЄОВС 1951 рік говориться про наднаціональний характер функцій чиновників Верховного органу ЄОВС, тоді як у двох інших документах мова йде вже про наднаціональність самих

організацій. Це підтверджує припущення про те, що "батьки-засновники єдиної Європи" не мали чітко розробленої концепції наднаціональності.

Як відомо, Договори про ЄОС і ЄПС в чинність не вступили, а ст. 9 Договору про ЄОВС була скасована в 1965 року. Таким чином, сьогодні немає жодного чинного правового акта, у якому поняття наднаціональності не тільки б розкривалося, але хоча б згадувалося. Проте порівняння ст. 9 Паризького договору 1951 року з відповідними статтями Римських договорів 1957 року, що стосуються порядку формування й функціонування Комісії, виявляє багато спільних моментів. Іншими словами, відсутність у Договорах терміна "наднаціональність" не означає відсутності самого наднаціонального початку в діяльності Співтовариств.

Таким чином, зміст принципу наднаціональності можна, на наш погляд, визначити двома шляхами. Перший шлях - теоретичний, що аналізує поняття "наднаціональність", виходячи з етимологічного значення цього слова. Другий - емпіричний: наднаціональність визначається з огляду на ті специфічні особливості, які відрізняють Європейський союз від традиційних міжнародних організацій. Але отримане в такий спосіб визначення буде мати відношення тільки до права даної організації. Наднаціональність передбачає передачу державами частини своїх повноважень міжнародній організації в особі її органів. Це поняття містить такі елементи:

- наднаціональна влада є ієрархічно вище у порівнянні з державною владою, про що свідчить примат права міждержавного об'єднання над внутрішньодержавним правом;
- наднаціональна влада має бути незалежною від держав-членів організації, тобто чиновники органів такої організації мають представляти не тільки державу а й народи цих держав (напр., повноваження в Комісії та Європарламенті);
- волевиявлення наднаціональної організації повинні мати нормативну силу і пряму дію на території держав-членів (це відбито в установчих договорах ЄС).

Аналіз рішень Суду й положень установчих документів дозволяють зробити висновок, що право ЄС має пряму дію на території держав-членів, причому це стосується як установчих актів, так і актів органів ЄС: суб'єктами, крім держави, є безпосередньо фізичні й юридичні особи. Європейський Союз має суверенні права за рахунок їх переходу від органів держав до наднаціональних інститутів ЄС. Отже, ЄС має наднаціональні повноваження, що дозволяє йому діяти більш ефективно, оскільки закріплюється особливий механізм реалізації його міжнародної правосуб'єктності. Беручи до уваги широке поширення інтеграційних процесів у сучасному світі, а також ті специфічні явища в діяльності класичних міжнародних організацій, видається, що міжнародне право буде змушене деякою мірою послуговуватися понятійним апаратом права ЄС.

Право ЄС відрізняється як від міжнародного так і від національного права такою особливою характеристикою, яка отримала назву "наднаціональність". Вона не обмежує суверенітет держав-членів ЄС скільки останні делегують свої повноваження наднаціональним органам добровільно і не остаточно. Тобто субстанційно вони втрачають свої повноваження в деяких сферах, а потенційно продовжують володіти ними, бо в будь-який момент можуть повернути свої права. Наука міжнародного права збагативши свій методологічний інструментарій поняттям «наднаціональність», зможе значно легше характеризувати процеси західноєвропейської інтеграції.

90-ті роки відкрили новий етап розвитку Співтовариств, сутність якого полягає в усуненні відриву, відокремлення від усіх інших, у вирішенні економічних проблем, у доповненні взаємодії держав-членів у процесі впровадження нових політик (валютної, економічної, сільськогосподарської, торгової, соціальної тощо), у створенні системи безпеки і в боротьбі зі злочинністю. Кардинальні зміни вимагали реформування інституційної та правової системи Співтовариств. Фундаментальні засади для розбудови нової Європи закріпив Маастрихтський договір: принцип Єдиного членства та принцип єдності керівних органів (інститутів). Оскільки Європейські

співтовариства не зовсім вписуються в класичну концепцію міжнародних організацій, в науковій літературі з міжнародного права дотепер тривають дискусії про міжнародний статус ЄС та його правову природу.

Проаналізувавши вагомі наукові праці, можна зробити висновок, що ЄС -це міжнародна організація і разом з тим державоподібне утворення, що поєднує риси як мінімум трьох видів державних союзів: міжнародної міжурядової організації, федерації й конфедерації. У межах різних опор властивості Союзу виявляються по-різному. Хоч до тексту Амстердамського договору не увійшла пропозиція про пряме проголошення міжнародної правосуб'єктності ЄС, однак учені схиляються до визнання за Євросоюзом компетенції чинити самостійні дії, особливо в галузі загальної європейської політики безпеки й оборонної політики. Велике значення для реалізації правосуб'єктності мають наднаціональні повноваження ЄС, які забезпечують ефективність та стабільність його функціонування.

РОЗДІЛ 2

СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ЄС

2.1. Рада Міністрів, склад та повноваження

Досягнення задач і цілей ЄС покладено на його інститути. Інститути ЄС є певною мірою унікальними, оскільки вони не мають аналогів ні на національному, ні на міжнародному рівнях. Серед них необхідно виділити чотири основних інститути ЄС: Комісія, Рада Міністрів, Європейський Парламент і Суд Співтовариств. Ці інститути є спільними як для Співтовариства, так і для ЄС. Кожен з них діє виключно в межах своїх повноважень, передбачених установчими договорами Співтовариства. Для того, щоб зрозуміти, як функціонує ЄС, необхідно передусім з'ясувати природу кожного з цих інститутів і механізм розподілу повноважень між ними.

Досягнення мети ЄС потребує створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також запровадження спільної економічної політики держав-членів. Якщо перше досягається в рамках діяльності інститутів ЄС, то друге потребує тісної кооперації самих держав-членів. Рада Міністрів є одночасно міждержавним та наддержавним органом, який об'єднує ці дві сфери, оскільки Рада Міністрів з одного боку є інститутом ЄС, а з іншого – складається з представників держав-членів.

Склад Ради Міністрів. Рада Міністрів складається з представників від кожної держави-члена, що представляють свою державу на міністерському рівні і мають повноваження виступати від імені свого уряду. Як правило, цими представниками виступають міністри закордонних справ, але ними також можуть бути інші міністри в залежності від питання, яке обговорюється. Таким чином, делегати відстоюють як інтереси своєї держави, так і ЄС в цілому. Посада Президента Ради Міністрів по черзі займається кожною державою-членом на шестимісячний термін у порядку, що визначається самою Радою Міністрів.

Засідання Ради Міністрів проводяться закрито, якщо вона одностайно не прийме рішення про відкрите засідання.

Повноваження Ради Міністрів

1) Рада Міністрів має повноваження приймати рішення і здійснює ці повноваження відповідно до положень Договору про Співтовариство. У більшості випадків Рада Міністрів може приймати рішення тільки на підставі розроблених Комісією пропозицій та після консультацій з Європейським Парламентом. Якщо Рада Міністрів бажає внести зміни до пропозиції, це рішення може бути прийнято лише одностайно; проте такі зміни та доповнення не можуть змінювати основ пропозиції.

2) Другою функцією Ради Міністрів є “забезпечення координації загальної економічної політики держав-членів”. Формування Спільного Ринку потребує проведення спільної політики держав-членів в таких галузях, як гармонізація законодавства, транспорт, соціальна політика, освіта, культура, охорона здоров'я, промисловість і т.п. Проте ці галузі не знаходяться у виключній компетенції Співтовариства; вироблення спільної політики в цих сферах потребує активної співпраці самих держав-членів. Рада Міністрів має забезпечити координацію цієї діяльності.

3) Рада Міністрів може надавати Комісії право на впровадження норм, встановлених нею. Вона може висувати певні вимоги до виконання цих повноважень, а також в особливих випадках залишати за собою право самостійно здійснювати повноваження щодо імплементації законодавчих актів, прийнятих нею.

2.2. Європейська комісія, склад та повноваження

Комісія – орган ЄС, який наділений найбільшими повноваженнями, оскільки його головною функцією є “забезпечення належного функціонування та розвитку спільного ринку”. Комісія, штаб-квартира якої знаходиться в Брюсселі, діє на засадах колегіальності; вона збирається раз на тиждень і приймає рішення простою більшістю голосів.

Склад Комісії. Комісія складається з 27 членів - по одному від кожної держави-члена, за винятком Німеччини, Іспанії, Франції, Італії та Великої Британії, що мають по два представники. Члени Комісії призначаються на п'ятирічний термін, але їхні повноваження може бути продовжено на новий термін.

Процедура призначення членів Комісії:

- 1) Уряди держав-членів за спільною згодою визначають кандидатуру Голови Комісії, яка затверджується Європейським Парламентом.
- 2) Уряди держав-членів, за погодженням з кандидатом на посаду Голови, визначають інших осіб для призначення їх членами Комісії.
- 3) Склад Комісії в цілому затверджується Європейським Парламентом.
- 4) Голова та члени Комісії призначаються за спільною згодою урядів держав-членів.

Під час виконання своїх обов'язків члени Комісії є незалежними та їх не може бути усунуто з посади урядом держави, громадянами якої вони є. Членам Комісії заборонено керуватися інструкціями уряду своєї країни чи іншого органу - вони мають керуватися інтересами ЄС в цілому, а не окремої країни. Комісія має піти у відставку у випадку, якщо Європейський Парламент висловив їй вотум недовіри. Суд Співтовариств також може відправити у відставку окремого члена Комісії у разі, якщо він не відповідає посаді, яку обіймає, або у разі вчинення правопорушення.

Повноваження Комісії:

- 1) Комісія має виключне право ініціювати прийняття рішень у ЄС. Вона може подавати свої пропозиції стосовно будь-якого питання, що входить до

компетенції ЄС. Рада Міністрів та Європейський Парламент, не маючи права ініціювати прийняття рішень в ЄС, можуть звернутися до Комісії із спеціальним запитом представити свої пропозиції з приводу певного питання. Проте навіть якщо Комісія готує пропозиції за запитом іншого органу, вона залишається політично відповідальною за представлені пропозиції.

2) Комісія є гарантом дотримання законодавства ЄС державами-членами, інститутами ЄС, іншими фізичними та юридичними особами. У разі, якщо Комісія дійде висновку, що держава-член порушує законодавство ЄС, Комісія може звернутися до відповідної держави з вимогою припинити порушення своїх зобов'язань. Якщо держава-член ЄС не відреагує на прохання Комісії або вжиті нею заходи не задовольнять Комісію, Комісія вповноважена передати справу на розгляд Суду Співтовариств.

3) Комісія може ініціювати справу проти Європейського Парламенту і Ради Міністрів, якщо дійде висновку, що дії цих органів суперечать законодавству Співтовариства.

4) Комісія має певні повноваження щодо фізичних і юридичних осіб. Так, вона може накладати штрафи та інші санкції за порушення ними законодавства Співтовариства про конкуренцію та транспорт.

5) Комісія є головним виконавчим органом ЄС, що забезпечує виконання рішень, затверджених Радою Міністрів. При цьому вона має широкі повноваження щодо вибору форм і методів здійснення своїх завдань.

6) Комісія представляє Співтовариство — як міжнародну організацію — у міжнародних відносинах. Вона бере участь в обговоренні міжнародних угод, підтримує стосунки з міжнародними організаціями (насамперед з ООН та Радою Європи), має дипломатичні представництва в третіх країнах.

7) Комісія відповідає за підготовку проекту бюджету Співтовариства.

2.3. Європейський Парламент, склад та повноваження

Назву “Європейський Парламент” (раніше “Асамблея”) офіційно було закріплено в Єдиному Європейському Акті. Хоча з того часу повноваження

Європейського Парламенту значно розширилися, назва “парламент” є досить умовною, оскільки даний орган не є парламентом у тому значенні, як це розуміється в національних законодавствах.

Склад Європейського Парламенту. Європейський Парламент складається з представників держав-членів ЄС кількість яких не має перевищувати семисот (на сьогодні Європейський Парламент складається з 850 депутатів). Члени Європейського Парламенту обираються шляхом прямих загальних виборів на п'ятирічний термін. Кожна держава-член сама встановлює процедуру проведення виборів. Європейський Парламент знаходиться у Страсбурзі (Франція), де проводяться щорічні сесії, та в Брюсселі (Бельгія), де проводяться засідання парламентських комітетів.

Важливу роль на європейському рівні відіграють політичні партії. Члени Європейського Парламенту розташовуються в залі засідань відповідно до своєї партійної належності, а не за національною ознакою. Європейська політична партія повинна об'єднувати певну кількість членів Європейського Парламенту. Більшість партій є коаліціями партій держав-членів ЄС.

Повноваження Європейського Парламенту:

1. Європейський Парламент бере участь у законотворчому процесі і за останні роки його повноваження у цій сфері неабияк розширилися. На сьогодні, окрім спеціальної процедури прийняття бюджету, існує чотири види законодавчих процедур:

1.1. Процедура схвалення – являє собою право вето. За даною процедурою ухвалення законодавчих актів Співтовариства Європейським Парламентом є необхідним, і Рада Міністрів не може діяти далі, не отримавши його. Договір про Співтовариство визначає чотири випадки, що передбачають процедуру схвалення: призупинення прав держав-членів за певні порушення; прийняття нових членів; прийняття процедури виборів членів Європейського Парламенту; укладання певних міжнародних угод з боку Співтовариства.

1.2. Процедура консультацій – для прийняття рішень Радою Міністрів на підставі пропозицій, наданих їй Комісією, необхідно, щоб Європейський

Парламент висловив свою позицію. Думка Європейського Парламенту не є зобов'язальною для прийняття остаточного рішення, але в прийнятому акті повинно бути зазначено, що проводилися консультації з Європейським Парламентом. Рада Міністрів може внести зміни до запропонованого Комісією проекту лише у випадку, якщо прийме їх одностайно, і якщо ці зміни не зачіпатимуть основ пропозиції.

1.3. Процедура співробітництва (вироблення спільної позиції) – після консультацій з Європейським Парламентом щодо пропозицій, наданих Комісією, Рада Міністрів приймає “спільну позицію”. Цей документ направляється до Європейського Парламенту, який може:

1.3.1. прийняти його або не прийняти жодного рішення; в такому разі Рада Міністрів приймає акт відповідно до “Спільної позиції”;

1.3.2. запропонувати доповнення документу абсолютною більшістю голосів; тоді Комісія вивчає доповнення та направляє до Ради Міністрів новий варіант проекту разом з доповненнями Європейського Парламенту, які вона не врахувала, та своїми висновками щодо них; після цього Рада Міністрів приймає остаточне рішення;

1.3.3. відхилити “спільну позицію”; тоді Рада Міністрів може прийняти рішення, проголосувавши за нього одностайно.

1.4. Прийняття спільних рішень – рішення приймаються спільно Європейським Парламентом та Радою Міністрів; ця процедура складається з трьох фаз:

1.4.1. Комісія направляє свої пропозиції в Європейський Парламент та Раду Міністрів; Європейський Парламент висловлює свою позицію, з урахуванням якої, Рада Міністрів кваліфікованою більшістю приймає “спільну позицію” та направляє її в Європейський Парламент.

1.4.2. Європейський Парламент може: 1) прийняти “спільну позицію” або не прийняти жодного рішення, — у цьому випадку акт вважається прийнятим відповідно до положень “спільної позиції”; 2) відхилити документ абсолютною більшістю голосів, — у цьому випадку акт вважається не

прийнятим; 3) запропонувати доповнення абсолютною більшістю голосів, — у такому разі текст з доповненнями направляється в Комісію та Раду Міністрів, які висловлюють свою думку щодо доповнень.

1.4.3. Рада Міністрів кваліфікованою більшістю може прийняти всі доповнення, тоді акт вважається прийнятим. Якщо Рада Міністрів не погоджується з доповненнями, створюється Узгоджувальний комітет. Узгоджувальний комітет повинен виробити спільний текст акту; якщо не досягнуто домовленості стосовно спільного тексту документа, акт вважається неприйнятим. Якщо вдалося досягти домовленості стосовно спільного тексту документа, Рада Міністрів та Європейський Парламент, кожний відповідно до власної процедури, повинен прийняти його. Якщо однин з інститутів не прийняв запропонований акт, він вважається не прийняти.

2) Європейський Парламент на вимогу однієї четвертої частини своїх членів може створювати тимчасові Комітети для розслідування випадків порушення законодавства ЄС.

3) Європейський Парламент призначає Омбудсмена, якому надаються повноваження розглядати скарги щодо порушень у діяльності інститутів і органів ЄС, та провадити розслідування.

4) Згідно з Договором про Співтовариство, Європейський Парламент має обговорювати на відкритих сесіях щорічний загальний звіт, який надається йому Комісією. Проте зараз, після останніх змін, внесених до Правил процедури, обговорення не відбувається. Його замінено на обговорення законотворчої програми, яка щороку представляється в Європейському Парламенті Головою Комісії.

5) Європейський Парламент затверджує Голову Комісії, кандидатура якого визначається за спільною згодою урядів держав-членів. Після цього уряди держав-членів за погодженням з кандидатом на посаду Голови визначають інших осіб для призначення членами Комісії і її склад в цілому затверджується Європейським Парламентом.

б) Європейський Парламент може відправити у відставку Комісію, якщо винесе їй вотум недовіри, прийнятий кваліфікованою більшістю у дві третини голосів. У цьому разі Комісія повинна колективно піти у відставку. Проте відставка набирає чинності тільки після призначення нової Комісії. Таким чином, якщо Європейський Парламент не затверджує запропонований новий склад Комісії, який фактично може бути таким самим, Комісія у попередньому складі може виконувати свої функції як завгодно довго.

2.4. Суд Співтовариств, склад та повноваження

Склад Суду Співтовариств. Суд Співтовариств складається з 15 суддів, яким допомагають 8 Генеральних адвокатів. Судді та Генеральні адвокати призначаються на шестирічний термін за спільною згодою урядів держав-членів. Голова Суду Співтовариств обирається самими суддями з-поміж суддів на трирічний термін. Суд Співтовариств складається з шести палат, до складу кожної палати входять три, п'ять або сім суддів. Більшість справ, що розглядаються Судом Співтовариств, заслуховуються в палатах. Проте можливий розгляд справи і на пленарних засіданнях, якщо цього зажадає держава-учасниця або орган, що є стороною у справі.

Генеральні адвокати не входять до складу Суду Співтовариств і є незалежними експертами. Вони представляють на відкритому судовому засіданні неупереджений, незалежний та мотивований висновок по справі, що розглядається Судом Співтовариств. Цей висновок не є обов'язковим для Суду Співтовариств, але судді уважно прислуховуються до нього. У багатьох випадках судді цілком слідують висновкам Генеральних адвокатів.

Повноваження Суду Співтовариств. Суд Співтовариств забезпечує дотримання законності при тлумаченні та застосуванні права ЄС.

Тлумачення договорів і правових норм Співтовариства є одним з основних завдань Суду Співтовариств. Це робиться шляхом вивчення слів і розгляду їх значення в контексті спільних цілей. Суд Співтовариств намагається дати

тлумачення, яке відповідало би цим цілям, і тому дуже часто відходить від буквального значення слів. Крім того Суд Співтовариств, як правило, не бере до уваги реальні об'єктивні наміри авторів тексту, який він тлумачить. Це пояснюється тим, що Суд Співтовариств намагається давати тлумачення текстів з урахуванням того, на досягнення яких цілей вони спрямовані за його думкою. У результаті формується право відповідно до того, що Суд Співтовариств вважає необхідним для Співтовариства. Це називається телеологічним методом тлумачення, проте в Співтоваристві тлумачення виходить за рамки цього методу, оскільки перетворюється на процес прийняття рішень у межах судової політики.

Процедура преюдиціального розгляду використовується для того, щоб забезпечити уніфіковане тлумачення та застосування права ЄС. Суд Співтовариств може приймати рішення в преюдиціальному порядку з питань, що стосуються:

- 1) тлумачення положень Договору про Співтовариство;
- 2) дійсності та тлумачення актів, прийнятих інститутами Співтовариства та Європейського Центрального Банку;
- 3) тлумачення статутів організацій, створених Радою Міністрів, якщо це передбачено їх статутами.

Коли перед національним судом постає питання тлумачення вищеназваних правових норм, цей суд може, а у випадку, якщо його рішення не підлягають оскарженню, зобов'язаний, звернутися до Суду Співтовариств, який, в свою чергу, має прийняти з цього питання рішення. Потім рішення Суду Співтовариств повертається до національного суду, де процес завершується відповідно до національного законодавства. Рішення Суду Співтовариств у частині тлумачення ним норм права ЄС за процедурою преюдиціального розгляду є обов'язковими для національних судів.

Інші повноваження Суду Співтовариств. Суд Співтовариств також наділений повноваженнями розглядати спори щодо невиконання державами-членами ЄС своїх зобов'язань за Договором про Співтовариство; бездіяльності

Європейського Парламенту, Ради Міністрів чи Комісії, якщо така бездіяльність суперечить Договорові про Співтовариство, а також розглядає законність актів, прийнятих спільно Європейським Парламентом і Радою Міністрів, Комісією та Європейським Центральним Банком, які не належать до рекомендацій, висновків та актів Європейського Парламенту й мають правові наслідки для третіх сторін.

Суд Першої Інстанції. Створений у 1989 р. Суд першої інстанції не є самостійним органом чи інститутом Співтовариства або ЄС. Суд першої інстанції є підлеглим органом Суду Співтовариств та у своїй діяльності доповнює його.

Склад Суду Першої Інстанції. Члени Суду першої інстанції обираються з числа осіб, незалежність яких не підлягає сумніву, і які мають кваліфікацію, необхідну для призначення на найвищі судові посади у своїх країнах, або які є юристами з визнаною компетентністю. Вони призначаються за спільною згодою урядів держав-членів терміном на шість років. Кожні три роки відбувається часткова заміна суддів.

Повноваження Суду Першої Інстанції. Суд першої інстанції в основному розглядає позови проти Співтовариства від фізичних та юридичних осіб, а саме:

- 1) розгляд спорів між Співтовариством і його службовцями;
- 2) позови в межах процедури судового контролю, з якими звертаються фізичні або юридичні особи (але не інститути Співтовариства і не держави-члени);
- 3) позови про притягнення до позадоговірної відповідальності та відповідальності за контрактами, укладеними з фізичними та юридичними особами.

25. Європейська Рада, склад та повноваження

Склад Європейської Ради. Європейська Рада, на відміну від Ради Міністрів, є органом ЄС, а не Співтовариства. Правове становище Європейської Ради було

закріплено Єдиним Європейським Актом. Європейська Рада складається з глав держав-членів ЄС або їх урядів і Голови Комісії, яким допомагають міністри закордонних справ і один член Комісії. Зустрічі Європейської Ради проводяться двічі на рік під головуванням глави тієї держави чи уряду держави-члені ЄС, що головує на даний момент у Раді Міністрів.

Повноваження Європейської Ради. Європейська Рада визначає загальні напрямки політичного розвитку ЄС. Одним з головних завдань Європейської Ради є визначення принципів та засад спільної політики в галузі закордонних справ і безпеки. Європейська Рада розробляє Спільну стратегію, що повинна впроваджуватися Співтовариством в цілому, а не окремими державами-членами, у тих сфер, де держави-члені ЄС мають спільні інтереси. Спільна стратегія розробляється на підставі пропозицій, внесених до Європейської Ради Радою Міністрів. Європейська Рада затверджує стратегію, а Рада Міністрів відповідає за її впровадження.

Амстердамський Договір дещо розширив повноваження Європейської Ради. Відтепер, якщо держава-учасниця допускає серйозні порушення принципів свободи, демократії, поваги прав людини та верховенства права, Європейська Рада, за згодою кваліфікованої більшості та отримавши дозвіл від Європейського Парламенту, може призупинити певні права держави-члена, надані їй установчими Договорами.

3.6. Європейський Центральний Банк, склад та повноваження

ЄЦБ є головним органом в Європейській системі центральних банків (ЄСЦБ), яка складається з ЄЦБ та центральних банків держав-членів. Найвищим органом ЄСЦБ є Рада керівників ЄСЦБ, до якої входять члени Дирекції ЄСЦБ і керівники національних центральних банків.

Функції ЄСЦБ:

- 1) Визначення та здійснення валютної політики Співтовариства.

- 2) Проведення міжнародних валютних операцій.
 - 3) Підтримка та регулювання офіційних резервів іноземних валют держав-членів.
 - 4) Сприяння належному функціонуванню системи платежів держав-членів.
- Організаційну єдність ЄС забезпечують два основоположні принципи: - принцип єдиного членства: всі держави є членами Європейського Союзу загалом, всіх його трьох опор; - принцип єдності керівних органів (інститутів) – Європейського парламенту (колишня Асамблея), Ради, Комісії, Суду, а також Розрахункової палати.

ВИСНОВКИ

Створення Європейського Союзу – одна з найбільших подій ХХ ст., яка викликала докорінні перетворення устрою суспільного життя, що склався в Європі віками і має національні традиції. Цей процес став результатом концептуальних факторів, сукупність яких складає комплекс історичних передумов. Зокрема, вирішальну роль відіграли зміни в економічному базисі, а також в галузі політичних відношень, духовно-культурній сфері та суспільній ідеології.

За незначний з історичного погляду відтинок часу з невеликого субрегіонального групування економічного характеру Союз став справді європейською інтеграційною організацією універсальної компетенції, яка має власний апарат управління та діє в різних сферах суспільного життя. Дослідження правових засад Європейського Союзу сьогодні набуває особливої актуальності з огляду на сучасні процеси розширення ЄС країнами Східної Європи, в тому числі й переорієнтацією зовнішньої політики України від багатовекторної в бік Євросоюзу. Крім того, сьогодні ЄС має спільні кордони з Україною та стає для неї одним з головних політичних і економічних партнерів. У своїй роботі ми спробували систематизувати й узагальнити результати ґрунтовних досліджень з проблеми правової природи, джерел, органів ЄС з урахуванням останніх тенденцій євроінтеграції та закріпленні їх у правовому полі.

За своєю структурою Європейський Союз являє собою складну єдність трьох компонентів (опор), кожний з яких має свій правовий базис: Договори про Європейські співтовариства, ЄОВС, Євратом (для першої опори); розділи V та VI Договору про Європейський Союз «Положення про загальну зовнішню політику і політику безпеки» і «Положення про співробітництво поліцій і судових органів» (для другої і третьої опори).

Організаційну єдність ЄС забезпечують два основоположні принципи: - принцип єдиного членства: всі держави є членами Європейського Союзу

загалом, всіх його трьох опор; - принцип єдності керівних органів (інститутів) – Європейського парламенту (колишня Асамблея), Ради, Комісії, Суду, а також Розрахункової палати.

Правова природа Європейського Союзу, як і його устрій, має гнучкий (змішаний, гібридний) характер, який учені визначають по-різному: - як традиційну міжнародну організацію (А.Капустін, М.Поточний та ін.); - як міжнародну організацію *sui generis* (В. Маргієв); - як міжнародну організацію з наднаціональними рисами (А. Толстухін); - як проміжну структуру, своєрідну підготовчу стадію на шляху формування союзу народів (Б. Топорнін); - як форму міждержавного об'єднання (В. Нерсеянс); - як федерацію (Алан Татам, С.Єршов); - державне утворення особливого роду (Є. Шибаєва); - як модель конфедералізму (Б. Лазарев, Н. Ушаков); - як союз держав (С. Анак'ян).

На нашу думку, європейський Союз - це міжнародна організація і разом з тим державоподібне утворення, що поєднує риси як мінімум трьох видів державних союзів: міжнародної міжурядової організації, федерації й конфедерації. У межах різних опор властивості Союзу виявляються по-різному. Федеративні риси найбільш властиві першій опорі: у ЄС та інших співтовариств.

Навпаки, в рамках другої та третьої опор яскравіше виявляються міжнародно-правові характеристики. У сфері загальної зовнішньої політики та політики безпеки Союз особливо наближається до конфедерації в її класичному вигляді. Проте якщо розглядати правову природу Союзу в динамічному аспекті, то на перший план висувається тенденція федеративних начал і, навпаки, послаблюються міжурядові риси цієї організації.

Правосуб'єктність Союзу сьогодні поділилась на дві частини і визначається установчими документами. З одного боку, з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки, а також в галузі боротьби зі злочинністю (тобто в межах другої і третьої опор) суб'єктом міжнародного права і міжнародних договорів може виступати Союз в цілому. Проте з питань економіки,

соціального, наукового і культурного співробітництва з іноземними державами, як і раніше, виступають Європейські співтовариства, які не втратили власної правосуб'єктності після заснування Союзу.

Велике значення для реалізації правосуб'єктності мають наднаціональні повноваження. Наднаціональність передбачає передачу державами частини своїх повноважень міжнародній організації в особі її органів. Це поняття містить такі елементи:

- наднаціональна влада є ієрархічно вище у порівнянні з державною владою, про що свідчить примат права міждержавного об'єднання над внутрішньодержавним правом - наднаціональна влада має бути незалежною від держав-членів організації, тобто чиновники органів такої організації мають представляти не тільки державу а й народи цих держав (напр., повноваження в Комісії та Європарламенті); - волевиявлення наднаціональної організації повинні мати нормативну силу і пряму дію на території держав-членів (це відбито в установчих договорах ЄС).

Аналіз рішень Суду й положень установчих документів дозволяють зробити висновок, що право ЄС має пряму дію на території держав-членів, причому це стосується як установчих актів, так і актів органів ЄС: суб'єктами, крім держави, є безпосередньо фізичні й юридичні особи. Європейський Союз має суверенні права за рахунок їх переходу від органів держав до наднаціональних інститутів ЄС. Отже, ЄС має наднаціональні повноваження, що дозволяє йому діяти більш ефективно, оскільки закріплюється особливий механізм реалізації його міжнародної правосуб'єктності.

Особлива правова система, норми якої регулюють суспільні відносини, що виникають під час інтеграційних процесів у межах Європейських співтовариств та Європейського Союзу називається правом ЄС. Якщо ми виходили з того, що Співтовариства, незважаючи на специфічні риси є міжнародними організаціями, то їхнє право є правом міжнародних організацій, тобто частиною міжнародного права в широкому сенсі цього поняття.

Характерними ознаками права ЄС є: - принцип верховенства права ЄС; - принцип прямої дії; - принцип ефективності; - відповідальність держави за не впровадження директив; - відповідальність держави за завдані збитки (шкоду). Джерела права ЄС можна поділити на дві основні групи: первинні (первинне право), що мають зовнішній - міжнародний - характер, і вторинні (вторинне право), що є результатом діяльності органів Європейських співтовариств. Акти первинного права мають вищу юридичну силу. У цьому аспекті основними джерелами права є засновницькі договори, у відповідності до яких приймаються інші нормативні акти. Саме тому держави-члени Союзу дійшли висновку про необхідність докорінно реформувати правові підвалини Лісабонським договором Європейського Союзу, бо значне розширення 12 країнами Сходу вимагає серйозних коректив вже сформованих інтеграційних механізмів.

Нова інтеграційна конструкція набуває унікального характеру своєї федеративної федерації національних держав - і уможливорює ефективно вирішувати проблеми соціального управління в межах міжетнічного, полікультурного й багатомовного європейського простору. Це співтовариство регулюють норми наднаціонального права, які забезпечують однакові права для європейських громадян, незалежно від їх національності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (Париж, 18.04.1951 р.). https://zakononline.com.ua/documents/show/140829_529209
2. Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (Рим, 25.03.1957 р.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text
3. Договор об учреждении Европейского экономического сообщества (1957 г.) Хартли Т.К. Основы права Европейского Сообщества Пер. с англ. – М. Закон и право, ЮНИТИ, 1999. – 703 с.
4. Договор об Европейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992г.) // Единый
5. Европейский Акт. Договор об Европейском Союзе. – 1994. – С. 45-246.
6. Договір про запровадження Конституції для Європи // Ухвалив консенсусом Європейський Конвент 13 червня та 10 липня 2003. – Подано голові Європейської Ради в Римі – 18 липня 2003 року // <http://www.eelc.gov.ua>
7. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейської Спільноти (2002) (2002/С 325/01) У перекладі Центру європейського та порівняльного права // www.eelc.gov.ua
8. “Communication from the Commission to the Council and the European parliament – Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours” Brussels, 11.3.2003. // З матеріалів навчального курсу для викладацького складу ТС 15 // Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка – Київ, 24-27 березня 2003 р.
10. Справа 26/62, N.V.Algemenc Transport – en Expedite Ondcrneming van Gend en Loos [1963] ECR 1112.
11. Справа 6/64, Costa 1964 ECR 585.
12. Справа С - 6 та 9/90, ECR 1-53357.
13. Справа 1/58, Stork [1959] ECR 17 at 26, а також справи 36 - 38, 10/59, Geitling (1960) FXR - 123 at 438.
14. Справа 26/69, Stauder [1969] ECR 419.

15. Справа 11/70, Internationale Handelsgesellschaft [1970] 1125 at 1134.
16. Справа 4/73, Nold [1974] F.C.R.491.
17. Справа 4/73, ECR 491 at 507.
18. Справа 44/79, Hauer (1979) ECR3727.
19. Інформація та офіційні документи Конституційного комітету та Тимчасової асамблеї. – Париж, 1953. – С. 53.
20. OJ 1977 C 103/1.
21. Справа 17/74, Transocean Marine Paint Association (1974) ECR 1063.
22. Справа 18 та 35/65. Gutinann (1966) ECR 103.
23. Справа 14/68, Wilhelm (1969) ECR I.
24. Баймуратов М.А., Делійський А.А. Международно-правовое аспекты становления и развития Европейской системы безопасности на пороге XXI века. – Одесса: ОНЮА, 2004. – 184 с.
25. Водяницький О. Наднаціональність в праві Європейського Союзу: Goetterdämmerung Європи чи переосмислення права // http://www.eclc.gov.ua/new/html/ukr/6/article_ecj_vodyannikov.html
26. Геген Даніель. У лабіринті Європейського Союзу. / Пер. з фр. Г. Козлов, С.Середа. – К.: Основа, 1995. – 116с.
27. Врадій О. Конституційний процес в Євросоюзі: об'єктивний погляд // Трибуна. – 2004. – № 9-10. – С. 30-31.
28. Дюбуї Л., Блюман К. Матеріальне право Європейського Союзу. 2-ге видання / Пер. з франц. Є.Т. Марічева. – К.: ІМВ, 2002. – 376 с.
29. Європейський Союз: Заснування і етапи становлення. / Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. - К.: ІНЮРЕ, 2001. – 448 с.
30. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу - К.:Знання, 2002. – 381с.
31. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посіб.: Пер. з іж н. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2002. – 381 с.
32. Коваль В. Створення конституції ЄС: pro et contra // Право України. – 2003. - №2. – С. 145-147.
33. Копійка В.В. Від Амстердаму до Ніцци: на шляху до комунітарних реформ

// Вісник Міжнародні відносини. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – 2003. – Вип. 28. – С. 236-245.

34. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 448 с.

35. Кернз Волтер. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посіб. – К.: Знання, 2002. – 381 с.

36. Луць Л.А. Генезіс ідеї європейської єдності. // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. Одеської нац. юрид. академії. / Головний редактор С.В.

37. Мартиненко П. Проект Конституції для Європи: реформаторський потенціал // Інституційні реформи в ЄС. – 2004. №3. – С. 1-15.

38. Ніщський договір та розширення ЄС // М-во юстиції України. Центр порівн. права; За наук. ред. С. Шевчука. – К.: Логос, 2001. – 196 с.

39. Опришко В.Ф., Омельченко А.В., Фастовець А.С. Право Європейського Союзу: Підручник для вищих навчальних закладів. – К.: КНЕУ, 2002. – 450 с.

40. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. – К.: Смолоскип, 2002. – 168с.

41. Опришко В.Ф., Омельченко А.В., Фастовець А.С. Право Європейського Союзу: Загальна частина. – К.: КНЕУ, 2002. – 460 с.

42. Проді Р. Задум об'єднаної Європи: Пер. з італ. К. Тищенка. – К.: К.І.С., 2002. – 140 с.

43. Тоді Філіп. Нарис історії Європейського Союзу. Переклад з англійської Марина Марченко. – К.: К.І.С., 2001. – 142 с.

44. Татам Алан. Право Європейського Союзу: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. / Переклад з англ. – К.: "Абрис", 1998. – 424 с.

45. Хартли Т.К. Основы права Европейского сообщества. Пер. с англ./ Т.К. Хартли. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 703 с.

46. Раздорозний Є. Результати Лісабонського саміту ЄС: інституційні дебати завершені //

http://www.ierpc.org/ierpc/expert/exp_razdorozhny_29102007_ukr.pdf.

47. Словник-довідник Європейського Союзу / Ред. Ю. Марченко. – К.: К.І.С., 2001. – 40 с.
48. Сорон Жан-Люк. Курс європейських інституцій: європейська головоломка: Підручник./ Пер. з франц. За ред. В.І. Муравйова. – К.: ІМВ, 2001. – 444с.
49. Татам Алан. Право Європейського Союзу: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. / Переклад з англ. – К.: “Абрис”, 1998. – 424 с.
50. Тоді Філіп. Нарис історії Європейського Союзу. Переклад з англійської Марина Марченко. – К.: К.І.С., 2001. – 142с.
51. Chaier P. Le droit interne des organization internationals. – Paris, 1962. – P. 19-20.
52. Croisat M., Quermonne J-L. L'Europe et le federalisme. 2e edition. – Paris, 1999. – P. 59.
53. Discours de Monsieur P.Cox, President du Parlement europeen a l'occasion de l'ouverture de la Convention sur l'avenir de l'Europe. – Bruxelles, le 28 fevrier. – 2002.
54. Everling U. Comments on the Article by B. de Witte // Reforming the Treaty on European Union. The Legal Debate. The Hague, Kluwer, 1996. – P 19-21.
55. Guggenheim P. Universalismo e regionalismo europeo nel diritto internatiuonale. La Comunit internationale. – 1953. – P. 421.
56. Hay P. Federalism and supranational organizations. Patterns for new legal structures. – Univ. of Illinois, 1966. – P.214.
57. Jenks C.W. The Proper Law of International Organizations. – London, 1962. – P. 3.
58. Kunz J. General International Law and the Law of International Organization // American Journal of International Law, 1953. – P. 456.
59. Kunz J. Supranational organs. – A.J.I.L., 1952. – Vol. №4. – P. 695-698.
60. Lideiner-Wildau K. Von. La supranationalite en tant que principe de droit. – Leyden, 1970. – P. 118.
61. Liszt F. Das volkerrecht. Berlin, 1925. P. 85; Focsaneanu. Le droit interne de

- l'Organisation des Nations Unies // Annuaire framais de droit international, 1954. – III. – P. 326.*
62. Moussis N. Access to European Union: law, economics, policies. - Genval, EDIT – EUR, 1996. – P. 22, 33, 42.
63. Pescatore P. Le droit de l'integration. – Leyden., 1972. – P. 33.
64. Reuter P., Combacau I. Institutions et relations internationales. – P. 1988. – P. 148.
65. Reuter P. Le droit de la C.E.C.A. // Journal de droit internationall Prive. – 1953. – P.4-23.
66. Spruyt H. The Sovereign State and its Competitors. An Analysis of System change. Princeton, Princeton University Press, 1994. – P. 190.
67. Tugendhat C Making Sense of Europe. Harmonds worth, 1986. – P. 3.

Інтернет-ресурси:

- allpravo.ru - Все про право (компас в світі юриспруденції)
- www.europa.eu.int - сайт Європейського Союзу
- europa.eu.int/eur-lex/en - інтернет-сторінка по праву Європейського Союзу
- europa.eu.int/pol/index-en.htm - опис основних напрямів діяльності (політик) Європейського Союзу
- europa.eu.int/comm/index_en.htm - сторінка Комісії ЄС
- eur-op.eu.int - Європейське агентство офіційних публікацій
- www.europarl.eu.int/sg/tree/en - Парламент Європейського Союзу
- ue.eu.int/en/sum.htm - Рада Європейського Союзу
- curia.eu.int/en - Суд Європейських співтовариств
- www.ecb.int - Європейський Центральний Банк
- europa.eu.int/eur-lex/en/OJ - сторінка з останніми номерами Офіційного журналу Європейських співтовариств
- www.eur.ru - Представництво Комісії Європейських співтовариств в Росії
- www.edc.spb.ru - Європейський центр документації, Санкт-Петербург, Росія

www.aes.org.ru - Асоціація Європейських досліджень www.law.warwick.ac.uk -
Правова база даних CELEX

scad.utdallas.edu - Сайт інформаційно-правової системи SCAD

www.lexis-nexis.com - Сайт комп'ютерної системи документації LEXIS

www.euroscer.dircon.co.uk/sofus.htm - інтернет-сторінка комп'ютерної
документація JURIS

www.wkar.nl/journalhome/0377-0915 - Журнал «Правові аспекти
європейської інтеграції»

www.wkar.nl/journalhome/0959-6941 - Журнал європейського ділового
права

www.wkar.nl/journalhome/0928-9801 - Журнал «Огляд європейського
приватного права»